

Utjecaj nacionalne sigurnosti na gospodarska kretanja

Ćatić, Amra

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:319803>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-05-17**

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository of evaluation works](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za ekonomiju

Preddiplomski sveučilišni studij menadžmenta (jednopedmetni)

Amra Ćatić

**Utjecaj nacionalne sigurnosti na gospodarska
kretanja**

Završni rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za ekonomiju

Preddiplomski sveučilišni studij menadžmenta (jednopedmetni)

Utjecaj nacionalne sigurnosti na gospodarska kretanja

Završni rad

Studentica:

Amra Ćatić

Mentorica:

Viši pred. mag. oec. Ivona Mikulandra Volić

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Amra Ćatić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Utjecaj nacionalne sigurnosti na gospodarska kretanja** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 8. srpnja 2020.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Teorijska osnova nacionalne sigurnosti i terorizma	3
2.1. Veza između nacionalne sigurnosti i gospodarstva.....	4
2.2. Terorizam kao globalni problem.....	7
2.3. Teroristički napadi na turistička područja.....	9
3. Posljedice terorizma na gospodarstvo	12
3.1. Posljedice terorizma na gospodarski rast	12
3.2. Makroekonomski pokazatelji	14
3.2.1. Bruto domaći proizvod.....	14
3.2.2. Kreditni rejting.....	16
3.2.3. Turistička kretanja.....	20
4. Rezultati i rasprava	22
4.1. Utjecaj terorizma na BDP	22
4.2. Utjecaj terorizma na turistička kretanja	24
4.3. Utjecaj terorizma na kreditni rejting države.....	26
5. Zaključak	27
Literatura	28

Sažetak: U posljednjih nekoliko desetljeća događanja na svjetskoj razini vezana uz terorističke napade imala su snažan utjecaj na sva područja ljudskog života, od društvenog, gospodarskog, političkog te obrazovnog i turističkog. Cilj ovog rada je prikazati kako utjecaj terorizma na gospodarstvo, tj. prikazati kakav i koliki utjecaj terorizam ima na BDP države, njen kreditni rejting i turizam, kako se mjeri učinak i koje se varijable koriste da bi se dokazala uzročno-posljedična veza terorizma i turizma. Metode korištene prilikom izrade završnog rada su metoda analize, klasifikacije, kompilacije i metoda dokazivanja. Primjenom navedenih metoda izrade završnog rada zaključuje se da terorizam ima utjecaj na odabrane gospodarske čimbenike. No, nema isti utjecaj na sve čimbenike, tj. utjecaj terorizma na turizam je najizraženiji, dok na druge gospodarske čimbenike ima manji utjecaj.

Ključne riječi: nacionalna sigurnost, terorizam, gospodarstvo, bruto domaći proizvod, kreditni rejting, turistička kretanja

1. Uvod

Nacionalna sigurnost za gospodarstvo ima jako značajnu ulogu zbog svog dominantnog utjecaja koji značajno određuje uvjete i kvalitetu života i ukupne političke, gospodarske i druge procese i trendove. U dokumentima o strategijama nacionalne sigurnosti zadnja tri desetljeća najvažnije mjesto zauzima gospodarska dimenzija jer su mnoge države shvatile važnost gospodarskog rasta, konkurentnosti i stabilnosti.¹

Ovim završnim radom očekuje se utvrđivanje na koji način se mjeri utjecaj nestabilnosti i nesigurnosti na gospodarstvo, i turizam i koje varijable se koriste pri određivanju uzročno-posljedične veze danih varijabli. Također, očekuje se utvrđivanje na koji način se utvrđuje utjecaj na gospodarske varijable kao što su BDP države i njen kreditni rejting.

Cilj ovog rada je otkrivanje povezanosti između gospodarstva i ugrožene nacionalne sigurnosti, koja može biti ugrožena terorističkim aktima, ratnim stanjem, unutarnjim nemirima, migracijama. Radom će se prikazati kojim se parametrima mjeri utjecaj na odabrane varijable i koje se najčešće povezuju s ugroženom sigurnošću.

Istraživačka pitanja na koja će se u radu pokušati odgovoriti su:

1. Kako sigurnost/ prijetnje utječu na kreditni rejting države?
2. Kako sigurnost/ prijetnje utječu na turizam?
3. Kako sigurnost/ prijetnje utječu na bruto domaći proizvod države?
4. Na koju varijablu najviše utječe nacionalna sigurnost?
5. Kako su navedene varijable utjecale na odabrane primjere gospodarstava?

U svrhu otkrivanja povezanosti između navedenih varijabli također će se odgovoriti i na pitanja kako se mjeri utjecaj terorizma na gospodarstvo i turizam, koje varijable se koriste kako bi se dokazala uzročno-posljedična veza i na koju od odabranih varijabli ugroza najviše utječe.

Metodologija istraživanja podrazumijeva prikupljanje i analizu različitih istraživanja, tj. proučiti kako to različiti autori sagledavaju. Metode korištene prilikom izrade završnog rada su metoda sinteze, analize, klasifikacije, kompilacije i metoda dokazivanja. Nakon pregleda

¹ Bilandžić, M., i Mikulić, I. (2007). 'BUSINESS INTELLIGENCE I NACIONALNA SIGURNOST', *Polemos*, X(19), str. 27-43. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/41751> (Datum pristupa: 06.07.2020.)

literature, metodom sinteze prikupljeni podaci će sintetizirati na dijelove bitne za rad. Metodom komparacije usporedit će se mišljenja i zaključci i temeljem metode dokazivanja donijet će se zaključak kakav i koliki utjecaj ima nesigurnost u državi na gospodarstvo iste.

2. Teorijska osnova nacionalne sigurnosti i terorizma

Pojam nacionalna sigurnost često je korišten pojam u društvenim znanostima i politici a mnogi ga autori različito definiraju. Tradicionalno definiranje nacionalne sigurnosti bilo je usmjereno ka političkom i vojnom području, točnije podrazumijevalo je izostanak prijetnji i napada ili ugrožavanje interesa države. U nastavku se navode mišljenja nekoliko autora koje je izdvojio Darko Lacković,² autor koji ukazuje na probleme koji se javljaju kod definiranja pojma nacionalne sigurnosti i čak ističe da je pojam nacionalne sigurnosti zapravo neodređen, da može imati značenje a i ne mora:

- „Arnold Wolfers upozorava kako se nacionalnu sigurnost ne smije promatrati samo s vojnog gledišta
- Herz navodi da promatranje države isključivo kroz vojnu komponentu izaziva nesigurnost jer i ostale države imaju oružane snage pa to dovodi do prijetnji drugim državama
- Penelope Hartland-Thunberg nacionalnu sigurnost definira kao sposobnost nacije da uspješno provodi vlastite interese.“³

² Lacković, D. (2000). 'Poteškoće u definiranju pojma nacionalne sigurnosti', *Polemos*, III(6), str. 197-206. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/202698> (Datum pristupa: 11.03.2020.)

³ ibid

2.1. Veza između nacionalne sigurnosti i gospodarstva

„Danas su međunarodna i nacionalna sigurnost uvelike pod utjecajem ekonomske domene.“⁴ Devedesetih godina je postalo jasno da se polako ulazi u fazu u kojoj će poslovni interesi uvelike utjecati na nacionalnu sigurnost i vanjsku politiku, a ekonomija će postati ključni faktor za rješavanje važnih pitanja. Grubić navodi dio rada Bilandžić i Mikulić⁵ „države su počele shvaćati da su ekonomska stabilnost i njezin razvoj, uz konkurentnost na globalnom tržištu i unaprjeđenje standarda života, postali krucijalni za nacionalnu sigurnost.“⁶

„Danas, ako se nacionalna sigurnost šire definira, podrazumijeva situaciju u kojoj je osigurana sloboda društva i države, ljudska prava, socijalna i politička stabilnost, vladavina prava, ekonomski razvoj, teritorijalni suverenitet i integritet.“⁷ Svaka država ima svoj sustav nacionalne sigurnosti kako bi zaštitila nacionalne interese. Nacionalni interesi su ciljevi i vrijednosti usmjereni ka razvoju nacionalne zajednice. Važni elementi za stabilnost države su realno i racionalno određivanje nacionalnih interesa kao i programa zaštite.⁸ „Sustav nacionalne sigurnosti definira se kao skup mehanizama kojima je cilj zaštititi temeljne društvene vrijednosti od mogućih unutarnjih ili vanjskih ugrožavanja.“⁹ A kako bi se osigurala i održala stabilnost, razvoj i konkurentnost gospodarstva važno je osigurati visok stupanj razvoja, visoku stopu zaposlenosti, visok životni standard i slično. Navedene kategorije su izvor gospodarske moći države i varijable kojima se mjere gospodarske aktivnosti koje se afirmiraju u njezinim proizvodnim kapacitetima, prirodnim resursima, radnoj snazi, tj. bogatstvu nacije. Ako dođe do ugroze životne sredine dolazi i do ugroze za gospodarstvo. Dolazi do pada investicija zbog nestabilnog okruženja, povećanje nezaposlenosti, pada turističke potražnje, a

⁴ Grubić, A. (2014). 'Nacionalna sigurnost iz perspektive geoekonomije: slučaj Republike Hrvatske', *Međunarodne studije*, 14(1), str. 65-84. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/143079> (Datum pristupa: 10.03.2020.)

⁵ Grubić, A. (2014). 'Nacionalna sigurnost iz perspektive geoekonomije: slučaj Republike Hrvatske', *Međunarodne studije*, 14(1), str. 65-84. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/143079> (Datum pristupa: 10.03.2020.)

⁶ ibid

⁷ Musladin, M. (2012). 'Utjecaj društvenih mreža na nacionalnu sigurnost', *MediAnali*, 6(11), str. 67-85. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/109160> (Datum pristupa: 15.09.2018.)

⁸ Brnas, D. (2015). 'Politička i ekonomska okruženja kao kriminogeni potencijal za razvijanje organiziranog kriminala', *JADR*, 6(12), str. 353-366. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/153744> (Datum pristupa: 15.09.2018.)

⁹ Lacković, D. (2000). 'Poteškoće u definiranju pojma nacionalne sigurnosti', *Polemos*, III(6), str. 197-206. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/202698> (Datum pristupa: 11.03.2020.)

moguće i do pada kreditnog rejtinga države.¹⁰ Na rang-listi pet najvećih izazova nacionalnoj sigurnosti prema „*Udrugi europskih istraživača vojnih i društvenih pitanja (European Research Group on Military and Society - ERGOMAS)*“¹¹ prvo i peto mjesto zauzimaju izravne gospodarske teme (loše gospodarenje i rasprodaja društvenog bogatstva), dok još dva mjesta u tom rasponu zauzimaju fenomeni s bitno gospodarskim konotacijama (*ugrožavanje životne sredine i zaostajanje u znanosti i tehnologiji*).¹²

Gospodarska moć sastavni je dio ukupne moći jedne države, kako bi ostvarila svoje interese prema drugim državama. Moć se pritom shvaća kao nadzor i utjecaj, sposobnost ostvarenja vlastitih ciljeva, kao sposobnost i vještina da jedna država natjera drugu na ponašanje u skladu s vlastitim težnjama. Primjenjujući tu moć država može uvelike utjecati na ponašanje drugih nizom instrumenata kako bi ostvarila niz svojih interesa (gospodarskih, vojnih, političkih itd.) ili težiti jačanju ili slabljenju mogućnosti drugih država ovisno o vlastitim ciljevima.¹³ No, pored jako moćnih i gospodarski stabilnih država postoje i one koje imaju slabu ili nikakvu moć. Majstorović prenosi mišljenje Helmana i Ratnera¹⁴ o gospodarski slabijim državama koji kažu „*Veliki problem današnjice predstavljaju tzv. „neuspjele države“ tj. one države koje nemaju sposobnost ili volju da zaštite svoje građane od prijetnje i imaju slabo uspostavljenu demokratsku kulturu.*“¹⁵ No, kako neuspjele tako i moćne države teško odolijevaju mnogim izazovima i problemima s kojima se susreću.¹⁶

Neke od prijetnji gospodarskom rastu su ratno stanje, klimatske promjene, unutardržavni sukobi, migrantske krize i terorizam. Danas, jedna od najvećih prijetnji sigurnosti države i društva jest terorizam. U ovom radu promatrat će se utjecaj terorizma na gospodarstvo jer je to kao što je navedeno najveća prijetnja sigurnosti i stabilnosti, drugi kriterij zbog kojeg je

¹⁰ Glavina, M., & Šimić Banović, R. (2017). Terorizam: Kontekst, financiranje i ekonomske posljedice. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 51(102), 41-65. (Datum pristupa: 21.04.2020.)

¹¹ Bilandžić, M., i Mikulić, I. (2007). 'BUSINESS INTELLIGENCE I NACIONALNA SIGURNOST', *Polemos*, X(19), str. 27-43. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/41751> (Datum pristupa: 18.04.2020.)

¹² Ibid

¹³ ibid

¹⁴A. (2016). 'IZMEĐU NORMATIVNOG I EMPIRIJSKOG: NACIONALNA SIGURNOST I SUVERENITET', *Polemos*, XIX(37), str. 159-176. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/169695> (Datum pristupa: 11.03.2020.)

¹⁵ ibid

¹⁶ ibid

terorizam odabran je dostupnost literature, širok spektar primjera i analiza. „*Jako terorizam postoji od davnih vremena, teroristički napadi koji se događaju danas odnose brojne žrtve, a ujedno utječu na politička, gospodarska, turistička i brojna druga događanja u svijetu.*“¹⁷

Terorizam i prijetnje nacionalnoj sigurnosti ocrtavaju se u vladavini nasilja te su dokumentirani da utječu na turističku potražnju na način da uzrokuju šok turistima, kao i promjenu profila slike odredišta. Pored utjecaja na turizam, zadnjih nekoliko desetljeća veliki broj terorističkih napada usmjeren je na gospodarstvo. Imajući u vidu sve veći stupanj razvoja gospodarstava zemalja svijeta ne iznenađuje činjenica da je „*jedan od najvažnijih ciljeva terorističkih činova nanošenje štete gospodarstvu što dokazuju podaci da je čak trećina svih terorističkih napada od 1970. do 2006. godine bila usmjerena na gospodarske objekte i gospodarstvo*“.¹⁸

„*Gospodarsku štetu uzrokovanu terorizmom nije jednostavno izračunati jer napadi na gospodarstvo mogu utjecati izravno ili neizravno, a tako i u različitim vremenskim razdobljima. Izraženiji utjecaj na gospodarstvo terorizam može imati u zemljama u razvoju ili zemljama u kojima turizam ima veliki udio u BDP-u, pa nagli pad turističke potražnje i prihoda utječe na gospodarski rast i razvoj države.*“¹⁹ Svaki istraživač ima različito mišljenje o utjecaju terorizma na pokazatelje gospodarskog rasta o čemu se više može pročitati u sljedećem poglavlju. Neposredno nakon napada pored izravne štete (uništenja imovine) postoje i neizravni učinci koji se mogu dugoročno odraziti na gospodarstvo, ponajviše kroz povećanje nesigurnosti i nestabilnosti države i vlasti. Tako na rast određenog gospodarstva različito utječu nacionalni i domaći terorizam.²⁰

S druge strane, kao odgovor na terorizam državni se autoritet pod znakom sigurnosti reafirmira, osnažuje i legitimira. Razmatranjem sigurnosnih izazova u suvremenom svijetu dolazi do razvoja strategije sigurnosti kojoj više nije cilj izbjeći rizik nego upravljanje istim.²¹

¹⁷ Marić, S. (2012). 'Terorizam kao globalni problem', *MediAnali*, 6(11), str. 87-102. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/109161> (Datum pristupa: 15.09.2018.)

¹⁸ Mintas, I. (2018). 'TERORIZAM KAO PRIJETNJA GOSPODARSKOM RASTU – MIT ILI STVARNOST?', *Polemos*, XXI(42), str. 93-125. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218936> (Datum pristupa: 11.03.2020.)

¹⁹ ibid

²⁰ Gaibullov, K., & Sandler, T. (2008). Growth consequences of terrorism in Western Europe. *Kyklos*, 61(3), 411-424 (Datum pristupa: 15.09.2018.)

²¹ Majstorović, A. (2016). 'IZMEĐU NORMATIVNOG I EMPIRIJSKOG: NACIONALNA SIGURNOST I SUVERENITET', *Polemos*, XIX(37), str. 159-176. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/169695> (Datum pristupa: 11.03.2020.)

Budući da iz prethodno navedenog proizlazi da je terorizam jedna od najizraženijih prijetnji nacionalnoj sigurnosti, u nastavku rada će se posebno razraditi.

2.2. Terorizam kao globalni problem

U nerazvijenim zemljama odnos prema terorizmu je nešto drugačiji jer se smatra da vlastodršcima i onima koji žele mijenjati vlast nije strano vršenje nasilja i teroriziranje.²² Pojava terorizma predstavlja veliki problem bogatim i razvijenim zemljama, a tu se najprije misli na skupinu razvijenih europskih zemalja koje imaju sličnu političku kulturu. Riječ je o zemljama u kojima vlada pravo i zakon, u kojima se poštuje ljudski život i prava pojedinaca, pravo na samoodređenje i u kojima politička djelatnost i borba pojedinaca i grupa ne podliježe nikakvim represalijama i teroru.²³ „S druge strane, sve više zemalja postaje meta terorista, terorizam postaje globalan problem, broj žrtava je veći, akcije i njihova maštovitost je sve veća kao i broj članova terorističkih grupa.“²⁴ Da bi spriječili ovu vrstu nasilja potrebna je veća povezanost na međunarodnoj razini. No nepostojanjem univerzalne definicije teško je razgraničiti terorizam i antiterorizam, iako obje forme uključuju nasilje.²⁵

„Kao osnovni razlozi munjevitog razvoja međunarodnog terorizma nabrajaju se: politička različitost, nezadovoljstvo kod različitih grupa protiv režima, dostupnost modernog naoružanja koje je pružilo i manjim skupinama veliku snagu, razvoj civilnog zrakoplovstva i mogućnost otimanja zrakoplova, financijska podrška teroristima mnogih država koje im pružaju utočišta nakon terorističkih akcija, razvoj medija i popularnost koju teroristi time dobivaju u svjetskim okvirima.“²⁶ Bez sumnje, terorizam stvara izazov temeljnim moralnim vrijednostima, stoga otpor terorizmu treba biti potaknut ponajprije moralnim razlozima. Pojedinci, koristeći se terorizmom, dovode državu u nezavidan položaj tj. pokazuju kako država nije sposobna osigurati svojim građanima sigurnost. Suočena s prijetnjom s potencijalno smrtonosnim

²² Andrijević, B. (1997). Terorizam kao globalni problem svih turističkih razvijenih područja/terrorism as a global problem of all regions with developed tourism. *Acta turistica*, 109-135.

²³ ibid

²⁴ Marić, S. (2012). 'Terorizam kao globalni problem', *MediAnali*, 6(11), str. 87-102. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/109161> (Datum pristupa: 21.04.2020.)

²⁵ ibid

²⁶ Primorac, I. (2002). 'Državni terorizam i protuterorizam', *Politička misao*, 39(3), str. 60-74. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/23675> (Datum pristupa: 21.04.2020.)

nasiljem koje je upućeno svima, dovodi se u pitanje i sam razlog postojanja države. Pred takvim izazovom država je u iskušenju da i sama podlegne terorizmu, kao što Primorac²⁷ navodi slučaj s Izraelom u odgovoru na palestinski terorizam. Međutim, država se treba oduprijeti tom iskušenju borbe terorizmom protiv terorizma.²⁸ „Terorizam je najozbiljnija prijetnja s kojom se čovječanstvo susreće u 21. stoljeću.“²⁹ Pogledaju li se primjeri terorističkih napada pokazuje se da nijedna država nije dovoljno velika i moćna da se sama suoči i suprotstavi takvom obliku ugroze.³⁰

Najpoznatiji teroristički čin u povijesti dogodio se 11. rujna 2001. godine od strane al Qaide³¹ koji su oteli četiri putnička aviona. Dva su se zaletjela u nebodere blizance WTC-a u New Yorku i srušili ih do temelja. Treći se srušio na zgradu Pentagona, dok je četvrti pao u polje u Pennsylvaniji, ne uspjevši pogoditi Bijelu kuću.³²

U jutarnjim satima 11. ožujka 2004. godine u četiri prigradska vlaka u Madridu skoro istovremeno dogodilo se deset terorističkih eksplozija bombe. U napadu je smrtno stradalo 177 ljudi, a ozlijeđenih je bilo više od 2000. Kasnije su uslijedili smrtni slučajevi u bolnici, njih još 14, što dovodi do ukupne brojke od 191 smrti.

U studenom, 2015. godine dogodio se jedan od najkrvavijih terorističkih napada u zadnjih 10 godina u zapadnoj Europi. Istovremeno, na šest lokacija u centru Pariza u dva dana, 13. i 14. studenog, ubijeno je 129 osoba, a ozlijeđeno više od 300 osoba. Nakon Pariza krvavi napadi ponovili su se i u Bruxellesu u ožujku 2016. godine prvo u zračnoj luci, a potom i u podzemnoj

²⁷ ibid

²⁸ ibid

²⁹ Marković, S. (2009). Terorizam i druga krizna stanja suvremenog društva i njihov utjecaj na ograničavanje ljudskih prava i demokraciju. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16(1), 215-230.

³⁰ ibid

³¹ Al Qa'ida je teroristička organizacija koja ima sve elemente neophodne za postojanje terorističke organizacije. Ima vojno i političko krilo te je hijerarhijski ustrojena. Strukturirana je na funkcionalnim i teritorijalnim načelima. To znači da ima tijela zadužena za vojna pitanja, tijela za politička pitanja, informiranje, planiranje i pripremu operacija, obavještajna i sigurnosna djelovanja, tijela za logistiku, tijela zadužena za izobrazbu, financiranje te tijela za tehniku. Bilandžić, M. (2008). 'AL QA'IDA: NASTANAK, STRUKTURA I STRATEGIJA', *Polemos*, XI(21), str. 33-47. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/38252> (Datum pristupa: 08.09.2020.)

³² Petković, K. (2004). 'Kako objasniti vanjsku politiku Sjedinjenih Američkih Država? Različiti pristupi u objašnjavanju američke uloge u svijetu', *Politička misao*, 41(4), str. 122-145. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/21830> (Datum pristupa: 21.04.2020.)

željeznici. U napadima je preminulo 35 osoba, a ozlijeđenih je bilo više od 300. Odgovornost za navedene napade preuzeli su članovi terorističke organizacije Islamske države.³³

„Proučavanjem studija terorističkih napada koji su se dogodili u razdoblju između 1970. i 2007. godine pokazale su da je trećina napada bila usmjerena na gospodarstvo znajući da teroristički akti uvjetuju značajan pad investicija u određenoj državi, utječu na tržišna kretanja i državnu potrošnju.“³⁴

Terorizam je u prvi plan zbivanja dovela usmjerenost današnjih medija prema senzacionalizmu. Kako se živi u ubrzanom svijetu društvene mreže su se pokazale kao najjednostavniji način komuniciranja. Uz mobilnu tehnologiju uvelike su ubrzale širenje informacija i utjecaj istih. Svijet koristi tehnologiju i mogućnosti društvenih mreža za oblikovanje svih događaja i kulture. *„Zahvaljujući dostupnim alatima, korisnici mogu komunicirati jedni s drugima, dijeliti različite vrste sadržaja (fotografije, video, tekstove, zvukove, i sl.), izgraditi i jačati veze na različitim poljima (socijalnom, profesionalnom, kulturnom, političkom, vjerskom, itd.), i definirati i razvijati svoj identitet.“³⁵*

2.3. Teroristički napadi na turistička područja

Preveliko oslanjanje na isključivo jednu gospodarsku granu može predstavljati ozbiljnu opasnost, kako za ekonomsku sigurnost tako i za cjelokupni nacionalni sustav države, a sam turizam primjer je djelatnosti iznimno osjetljive na raznovrsne sigurnosne prijetnje poput ratova, terorizma, kriminala i građanskih nemira. Turističke destinacije već ranih 90-ih postaju mete terorista, no 2002. godine u jugoistočnoj Indoneziji na turističkom otoku Baliu izveden

³³ Buva, M. (2017). 'Izvješćavanje o terorizmu na dnevno-informativnim portalima u Hrvatskoj: slučaj terorističkih napada u Parizu i Bruxellesu', Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, citirano: 06.07.2020., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:868653>

³⁴ Glavina, M., & Šimić Banović, R. (2017). Terorizam: Kontekst, financiranje i ekonomske posljedice. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 51(102), 41-65. (Datum pristupa: 21.04.2020.)

³⁵ Za turizam i gospodarstvo društvene mreže mogu biti prijetnja ili prednost ovisi tko se i kako služi njima. Koriste li se na nekontroliran i neovlašten način mogu ozbiljno ugroziti gospodarstvo ili turizam određenog mjesta ili države. Osim potencijalne prijetnje mogu biti koristan alat za postizanje suradnje, predviđanja, upozorenje i propagande. Musladin, M. (2012). 'Utjecaj društvenih mreža na nacionalnu sigurnost', *MediAnali*, 6(11), str. 67-85. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/109160> (Datum pristupa: 06.07.2020.)

je bombaški teroristički napad usmjeren na strane državljane koji zasjenjuje sve dotadašnje napade. U tom su napadu religijski ekstremisti postavili bombe na tri lokacije, noćni klub, bar i američki konzulat. Procjenjuje se da su u eksplozijama život izgubile 202 osobe iz čak 20 država.³⁷ Politički i religijski motivirani napadi u velikoj su mjeri naštetili turističkom sektoru Balija, što se negativno odrazilo na ekonomiju otoka.

Jedan od većih terorističkih napada koji je potresao Europu izveden je u studenome 2015. godine na nekoliko lokacija u Parizu. U napadima je smrtno stradalo više od 130 osoba, a ranjenih je bilo nekoliko stotina među kojima i velik broj turista.³⁸ Četiri mjeseca nakon napada u Parizu, unatoč suradnji francuskih i belgijskih obavještajnih službi, pripadnici iste terorističke ćelije kao novu metu odabrali su Bruxelles. U napadima su poginule 32 osobe, a ranjenih je bilo oko 340. U smirivanju panike ključnu su ulogu imale društvene mreže, radio i televizija jer su telefonske mreže radi sveopće panike bile zakrčene. Ovo su samo neki primjeri terorizma, u razdoblju od zadnjih 20 godina može se još navesti i teroristički napadi u Londonu, Istanbulu, Bostonu. Teroristički napad na Bostonski maraton 2013. rezultirao je trima poginulim osobama, a 264 osobe su ozlijeđene aktivacijom dviju bombi u razmaku od 12 sekundi. U dvostrukom bombaškom napadu 2016. godine na stadion Vodaphone arenu u Istanbulu ubijeno je 46, a ozlijeđene 164 osobe.³⁹ U terorističkom napadu na turistički autobus u turističkom području u Gizi kod Kaira 28. prosinca 2018. godine poginulo je više osoba⁴⁰, a jedanaest mjeseci prije navedenog napada teroristi su izveli napad na džamiju na Sinaju u kojem je poginulo 235 ljudi.⁴¹ Pored terorizma, negativan utjecaj na gospodarstvo i turizam imaju i ratovi. Primjer negativnog utjecaja je Domovinski rat u Hrvatskoj. Začeci masovnog turizma u Republici Hrvatskoj bilježe svoj početak 60-ih godina prošlog stoljeća. Od samih početaka turizma u Hrvatskoj broj turista rastao je za 5,4% na godišnjoj razini. Do strmovitog pada broja stranih posjetitelja dolazi ranih 90-ih godina zbog Domovinskog rata. Već nakon prvih vojnih akcija Hrvatska je postala

³⁷ Kaučić, L. (2016). 'Terorizam kao ugroza svjetskom turizmu - izabrani primjeri', Diplomski rad, Sveučilište Sjever, citirano: 04.07.2020., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:122:569080> (Datum pristupa: 4.7.2020.)

³⁸ Glavina, M., & Šimić Banović, R. (2017). Terorizam: Kontekst, financiranje i ekonomske posljedice. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 51(102), 41-65. (Datum pristupa: 21.04.2020.)

³⁹ Leško, L. (2018). 'Teroristički napadi na sportske objekte od 1970-ih do 2017. godine: od selektivne do masovne destrukcije', *Polemos*, XXI(42), str. 127-162. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218937> (Datum pristupa: 08.07.2020.)

⁴⁰ Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, preuzeto sa: <http://www.mvep.hr/print.aspx?Id=2432&itemid=29>

⁴¹ Upisom ključnih riječi „teroristički napad Egipat“ preuzeto sa: <https://www.hina.hr/>

turistički nepoželjna destinacija, kako u svom članku navodi Strelec zbog Domovinskog su rata profitirale druge turističke zemlje kao što su Španjolska, Turska i Grčka.⁴² Po pitanju sigurnosti bile su u izražajnijoj prednosti u odnosu na Hrvatsku koja je radi oružanih sukoba izgubila status sigurne turističke destinacije. S porastom ugroze sigurnosti turističke destinacije uvidjelo se kako je potrebno razviti mehanizam za brzo i učinkovito djelovanje u slučaju sigurnosnih kriza. Može se zaključiti da je turistički sektor sve veća meta terorističkih napada zbog snažnog globalnog odjeka koji uzrokuju takve vrste sigurnosnih incidenata, ali i zbog negativnog efekta na ekonomsku sigurnost pogođenih država zbog njihovog pretjeranog oslanjanja na turistički sektor.⁴³

⁴² Strelec, D. (2019). 'Sigurnost i turizam u Hrvatskoj', *Forum za sigurnosne studije*, 3(3), str. 93-115. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/236099> (Datum pristupa: 10.05.2020.)

⁴³ *ibid*

3. Posljedice terorizma na gospodarstvo

U narednom poglavlju prikazat će se posljedice terorizma na gospodarstvo putem pokazatelja kreditnog rejtinga i bruto domaćeg proizvoda (BDP). Poseban osvrt dat će se za turizam kao jednu od gospodarskih aktivnosti najizraženije pogođenih terorističkim napadima. Temeljem primjera pokazat će se koji pokazatelj je najosjetljiviji na pojavu terorizma.

3.1. Posljedice terorizma na gospodarski rast

„Na pitanje utječe li terorizam na gospodarski rast neke zemlje, sažeto bi se moglo odgovoriti: da, vjerojatno utječe na negativan način, ali učinak je situacijski i vremenski uvjetovan. Hoće li taj učinak biti statistički značajan, ovisi o nizu faktora od kojih su najznačajniji težina i dugotrajnost terorističkih napada ili terorističke kampanje, društvena, politička i gospodarska struktura pogođene zemlje, te njezina razina dohotka i ovisnost o sektorima ranjivijima na pojavu terorizma.“⁴⁴ Mintas prenosi Bilandžićevo istraživanje „Nanošenje gospodarske štete često je jedan od glavnih ciljeva terorista što pokazuje i podatak da je čak trećina svih terorističkih napada od 1970. do 2006. bila usmjerena na gospodarstvo i gospodarske objekte.“⁴⁵ Također prema Mintasu slični su podaci START-a čija su istraživanja pokazala da su „poslovni subjekti u razdoblju od 1970. do 2011. bili meta 26,2% terorističkih napada, odnosno 25% u razdoblju od 1970. do 2013.“⁴⁶

Izravni troškovi terorizma povezani s uništenjem imovine su najvidljiviji, ali postoje i neizravni troškovi koji često mogu nadmašiti izravne troškove. Može se reći da terorizam može i ne mora imati značajan utjecaj na gospodarstvo neke države, tj. koliko će i kako utjecati ovisi o karakteristikama pogođene države. Kada je i utvrđen negativan učinak na gospodarstvo, studije su većinom ukazivale na ograničen utjecaj, iako često statistički značajne makroekonomske posljedice. Na lokalnoj razini su posljedice bile izraženije, ali u većini slučajeva posljedice terorističkih napada nisu imale trajnijih ili većih učinaka na ukupan BDP države. „Promatraju li se neke gospodarske grane, u prvom redu one koje ne ovise isključivo o ekonomskim

⁴⁴ Mintas, I. (2018). 'Terorizam kao prijetnja gospodarskom rastu – mit ili stvarnost?', *Polemos*, XXI(42), str. 93-125. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218936> (Datum pristupa: 10.05.2020.)

⁴⁵ Mintas, I. (2018). 'Terorizam kao prijetnja gospodarskom rastu – mit ili stvarnost?', *Polemos*, XXI(42), str. 93-125. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218936> (Datum pristupa: 10.05.2020.)

⁴⁶ ibid

zakonitostima, već i o psihologiji potrošača, kao što je turizam, učinak terorizma će biti izraženiji.“ Ovakve posljedice mogu biti izraženije u politički nestabilnim zemljama i zemljama u razvoju, ako turizam u tim zemljama zauzima izraženiji udio u BDP-u pa nagli pad turističkih dolazaka i prihoda može dovesti do negativnog gospodarskog stanja zemlje.

Uobičajeno se smatra da *„terorizam predstavlja prepreku za gospodarski rast i razvoj određene zemlje zbog njegove sposobnosti ugrožavanja stabilnosti, te povećanja rizika i neizvjesnosti u suvremenoj ekonomiji, kroz izravni i neizravni utjecaj na makroekonomske pokazatelje i posebno osjetljive određene grane gospodarstva dovodi do smanjenja strukturne državne i gospodarske moći“*. U nastavku Mintas prenosi analize Cinara, Volkera i Schumachera i Akincija. „Utjecaj terorizma na gospodarski rast analizirao je Çinar (2017) putem panel-studije na 115 zemalja u razdoblju od 2000. do 2015. „*Ova studija pokazala je negativan učinak terorizma na gospodarski rast većine zemalja, pri čemu je ovaj učinak bio tri puta izraženiji u zemljama niskog dohotka nego u zemljama visokog dohotka.*“⁴⁷ „Negativan utjecaj terorizma na gospodarski rast ustanovili su i Volker i Schumacher koji su zaključili da povećana teroristička aktivnost dovodi do smanjenja gospodarskog rasta za 4%.⁴⁸ Na ovom tragu je i istraživanje koje su proveli Akinci i dr., na uzorku od 152 zemlje u razdoblju od 2002. do 2011. utvrdili negativan utjecaj terorizma na gospodarski rast kroz podizanje inflacije, pri čemu je ovaj učinak snažnije izražen u zemljama u razvoju i pod razvijenim zemljama.“⁴⁹

„Najranjivije su zemlje koje su pogođene većim brojem terorističkih napada, ratnim stanjem ili unutarnjim sukobima, kao i zemlje koje uvelike ovise o najosjetljivijim gospodarskim granama na terorizam.“⁵⁰ Ovo pitanje jako je važno i za Hrvatsku kao zemlju kojoj „prihodi od turizma u odnosu na BDP iznose 25%“⁵¹ što je najviši omjer u Europskoj uniji uzimajući u obzir i neizravni doprinos gospodarstvu koji je još i veći. U prilog tome idu i predviđanja WTTC-a da će *„U Hrvatskoj do 2028. godine udio turizma i putovanja u BDP-u iznositi 31,7%“*.⁵² Istovremeno uzimajući u obzir relativno veliki broj radikalnih islamista u hrvatskom susjedstvu rizik od terorističke prijetnje se povećava. „*Stoga, postavlja se pitanje kakve bi bile ekonomske*

⁴⁷ ibid

⁴⁸ ibid

⁴⁹ ibid

⁵⁰ ibid

⁵¹ WTTC za 2019. godinu, 2020.

⁵² ibid

posljedice mogućeg terorističkog napada na tlu Hrvatske, koja bi se prema velikom udjelu turizma u BDP-u mogla svrstati u skupinu država posebno ranjivih na pojavu terorizma. Na ovo pitanje nema pouzdanog odgovora budući da je svaki slučaj terorizma specifičan pa samim time i njegove posljedice.“⁵³

3.2. Makroekonomski pokazatelji

U ovom poglavlju analizirat će se teorijski dio makroekonomskih pokazatelja: BDP-a, kreditnog rejtinga i turističkih pokazatelja koji su odabrani prema kriteriju dostupnosti podataka, te utjecaj terorizma na iste. Također navest će se primjeri kako je terorizam utjecao na svaki od odabranih.

3.2.1. Bruto domaći proizvod

„BDP je, prema osnovnoj definiciji, vrijednost finalnih dobara i usluga proizvedenih u zemlji tijekom godine dana izraženih u novčanoj jedinici te pojednostavljeno predstavlja veličinu odnosno snagu pojedinog gospodarstva. Tako veći BDP znači da je gospodarstvo jače, a njegova veličina u odnosu na stanovništvo predstavlja stopu razvijenosti pojedine zemlje.“⁵⁴

Promatrano sa računovodstvene strane BDP je zbroj osobne i državne potrošnje, investicija i izvoza umanjenog za uvoz.⁵⁵

Posljednjih desetljeća gospodarstvo je bilo na meti najvećem broju terorističkih napada, koji dovode u pitanje političku stabilnost države koja je preduvjet za gospodarski napredak. Politička nestabilnost kao posljedicu ima pad investicija i tržišnih kretanja. Prema

⁵³Mintas, I. (2018). 'TERORIZAM KAO PRIJETNJA GOSPODARSKOM RASTU – MIT ILI STVARNOST?', *Polemos*, XXI(42), str. 93-125. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218936> (Datum pristupa: 18.04.2020.)

⁵⁴ Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, ožujak 2017. dostupno na: <https://www.hgk.hr/documents/kretanje-bdp-a-u-hrvatskoj-izvori-rasta-i-posljedice5addcdb7bc19c.pdf>

⁵⁵ Mikulić, D. (2019). 'Metodološke osnove za dekompoziciju bruto domaćeg proizvoda na sastavnice finalne potražnje i primjena na hrvatsko gospodarstvo', *Ekonomski pregled*, 70(3), str. 451-476. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/219916> (Datum pristupa: 24.06.2020.)

istraživanjima terorizam dovodi do značajnog pada investicija u državi, bitno utječe na tržišni rast, te usporavaju rast BDP-a per capita na godišnjoj razini za 10%.⁵⁶

Kao primjer ekonomskih posljedica terorizma može se izdvojiti jedan od najvećih napada u SAD-u „11. rujna koji je uzrokovao financijske gubitke od gotovo 100 milijardi dolara i 1,8 milijuna radnih mjesta. Najveće štete pretrpjeli su zračni prijevoz, turizam i industrija osiguranja.“⁵⁷ Analizirajući međunarodni i domaći terorizam mnogi autori smatraju da međunarodni terorizam ima veće negativne učinke na gospodarstvo. Prema Mintasu Gaibullovu i Sandler potvrdili su tu tezu na primjeru zapadne Europe analizirajući međunarodni i domaći terorizam na BDP per capita u 18 zemalja zapadne Europe. „Utvdili su da je domaći terorizam imao manji negativan učinak od međunarodnog terorizma.“⁵⁸ Primijećeno je povećanje državne potrošnje i smanjenje investicija, te smanjenje gospodarskog rasta za 0,4 postotna boda za međunarodni terorizam, a za domaći gospodarski pad od 0,2 postotna boda. Istraživanje pokazuje da postoji negativan učinak kod domaćeg terorizma ali je statistički beznačajan. Promatrajući učinak međunarodnog terorizma, 0,4 postotna boda možda zvuči puno, ali prikazani postotak se odnosi na milijun stanovnika, to znači da bi se u zemlji od npr. 50 milijuna stanovnika trebalo dogoditi 50 takvih incidenata da bi se BDP smanjio za 0,4 postotna boda. Značajniji utjecaj zabilježen je kod investicija i državne potrošnje. Investicije značajnije bilježe pad, a državna potrošnja se povećava. Može se zaključiti da kod jačih gospodarstava postoji utjecaj, ali ne može prouzrokovati veće negativne učinke na gospodarstvo.⁵⁹ Mintas prenosi zaključak Blomberga, Hessa i Orphanidesa koji tvrde da terorizam na gospodarstvo ima kraći i slabiji negativan učinak od npr. ratova ili unutar državnih sukoba. Također, studija pokazuje veću otpornost jačih gospodarstava od manjih gospodarstava i onih u razvoju.⁶⁰

Prema De Ceballosu podatke o napadu u Madridu 2004. dali su Buesa i dr. koji navode da su ukupni troškovi napadi procijenjeni na 211,58 milijuna eura, a od navedenog iznosa na odštete

⁵⁶ Bilandžić, M. (2013). 'Terorizam i restrukturiranje društvene moći', *Polemos*, XVI(32), str. 31-49. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/118731> (Datum pristupa: 04.07.2020.)

⁵⁷ ibid

⁵⁸ Mintas, I. (2018). 'Terorizam kao prijetnja gospodarskom rastu – mit ili stvarnost?', *Polemos*, XXI(42), str. 93-125. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218936> (Datum pristupa: 04.07.2020.)

⁵⁹ ibid

⁶⁰ ibid

žrtvama je otišlo 63,4%.⁶¹ „Uspoređujući navedeni iznos i snagu španjolskog gospodarstva, izravni troškovi terorističkog čina procjenjuju se na 0,16% regije Madrida, odnosno 0,03% španjolskog BDP-a, što govori u prilog tezi o relativno malom udjelu štete od terorizma u ukupnom BDP-u zemlje. Primjerice, procjenjuje se da je napad u Londonu 2005. uzrokovao preko milijardu funti troškova.“⁶²

Mintas⁶³ prenosi podatke Regionalnog odbora za turizam Pariške regije koji navodi da je 2016. „bilo manje turističkih dolazaka nego godinu ranije (30,9 milijuna hotelskih gostiju 2016. u odnosu na 32,4 milijuna 2015., odnosno smanjenje za oko 4,8%), što se sasvim sigurno može pripisati određenom strahu među potencijalnim turistima nakon terorističkog napada.“⁶⁴

3.2.2. Kreditni rejting

Kreditni rejting države definira se kao sposobnost subjekta da ispuni financijske obveze, poput plaćanja kamata, povlaštenih dividendi, otplate glavnice, zahtjeva za osiguranje.⁶⁵ Kreditne ocjene su unaprijed tražena mišljenja o kreditnoj sposobnosti subjekta koje ulagačima služe kao zajednički jezik na osnovu kojeg oblikuju mišljenje i vjerojatnost može li izdavatelj vratiti svoje dugove na vrijeme i u cijelosti.⁶⁶

Određuju ga agencije za dodjelu kreditnog rejtinga. Tri najpoznatije agencije su Fitch Ratings, Moody's i Standard & Poor's. „Uloga kreditnih rejting agencija naročito je značajna u sustavima s razvijenim tržišnim mehanizmima financiranja, pri čemu kreditne rejting agencije kreiraju i prodaju objektivne i neovisne ocjene relativne kreditne kvalitete kompanije,

⁶¹ de Ceballos, J. P. G. i ostali (2005). Casualties treated at the closest hospital in the Madrid, March 11, terrorist bombings. *Critical care medicine*, 33(1), S107-S112. (Datum pristupa: 21.04.2020.)

⁶² ibid

⁶³ Mintas, I. (2018). 'Terorizam kao prijetnja gospodarskom rastu – mit ili stvarnost?', *Polemos*, XXI(42), str. 93-125. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218936> (Datum pristupa: 10.05.2020.)

⁶⁴ ibid

⁶⁵ Fitch Ratings, dostupno na: <https://www.fitchratings.com/> (Datum pristupa: 24.06.2020.)

⁶⁶ Standard & Poor's, dostupno na: https://www.standardandpoors.com/en_US/web/guest/home (Datum pristupa: 24.06.2020.)

dužničkog instrumenta ili države.“⁶⁷ „Agencije Fitch Ratings i Standard & Poor's dugoročni rejting ocjenjuju ocjenama u rasponu od AAA do D. Sve kategorije osim AAA, CC, C i D i predznakom plus ili minus, pri čemu se plus dodjeljuje najvišem rejtingu u kategoriji, a minus najnižem. Dugoročni rejtingi agencije Moody's kreću se u rasponu od Aaa do C. Sve kategorije osim Aaa, Ca i C imaju dodane brojeve od jedan do tri. Broj jedan dodjeljuje se najvišem rejtingu u kategoriji, a broj tri najnižem.“⁶⁸

Kod dodjeljivanja ocjene kreditnog rejtinga, osim objektivne procjene (ekonomskih i financijskih pokazatelja), analitičari uključuju i subjektivnu ocjenu. „Dugoročnom rejtingu agencije pridružuju se i izgledi za dugoročno zaduživanje, koji mogu biti pozitivni, stabilni ili negativni. Izgledi za dugoročno zaduživanje upućuju na mogući smjer promjene kreditnog rejtinga države.“⁶⁹ Prva tablica prikazuje simbole ocjena rejtinga, a druga objektivne kriterije prema kojima agencije dodjeljuju ocjenu.

Tablica 1 Ključni čimbenici u procjeni kreditnog rejtinga vlada

Fitch	Makroekonomske politike, učinak, strukturne značajke ekonomije, javne financije, vanjske financije
Moody's	Ekonomska snaga, institucijska snaga, financijska snaga vlade, osjetljivost na rizik događaja
Standard & Poor's	Politički rizik, ekonomska struktura, predviđanja gospodarskog rasta, fiskalna prilagodljivost, teret duga opće države, off shore i potencijalne obveze, monetarna prilagodljivost, vanjska likvidnost, teret vanjskog duga

Izvor: Bach, S. (2014). 'Financijska kriza i kreditni rejtingi država', *Međunarodne studije*, 14(3/4), str. 10-28. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/143344>

⁶⁷ Pavković, A., i Vedriš, D. (2011). 'Redefiniranje uloge agencija za kreditni rejting u suvremenom financijskom sustavu', *Ekonomika misao i praksa*, (1), str. 225-250. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/69719> (Datum pristupa: 04.07.2020.)

⁶⁸ ibid

⁶⁹ Hrvatska Narodna Banka dostupno na: <https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/medunarodni-odnosi/kreditni-rejting> (Datum pristupa: 24.06.2020.)

Tablica 2 Kategorije ocjena agencija

Fitch	Moody's	S&P	Opis
Investicijski rejting			
AAA	Aaa	AAA	Najviša kreditna kvaliteta
AA+	Aa1	AA+	Visoka kreditna kvaliteta
AA	Aa2	AA	
AA-	Aa3	AA-	
A+	A1	A+	Iznadprosječna kreditna kvaliteta
A	A2	A	
A-	A3	A-	
BBB+	Baa1	BBB+	Adekvatna kreditna kvaliteta
BBB	Baa2	BBB	
BBB-	Baa3	BBB-	
Špekulativni rejting			
BB+	Ba1	BB+	Ispunjavanje obveza nije sigurno
BB	Ba2	BB	
BB-	Ba3	BB-	
B+	B1	B+	Trenutačna sposobnost ispunjavanja obveza, rizik od neispunjavanja obveza u budućnosti
B	B2	B	
B-	B3	B-	
CCC+	Caa1	CCC+	Velika vjerojatnost neispunjavanja obveza
CCC	Caa2	CCC	
CCC-	Caa3	CCC-	
CC	Ca	CC	
C	C	C	
DDD		D	Neispunjavanje obveza

Izvor: HNB

Promatra li se utjecaj država kojima je smanjen kreditni rejting na države čiji rejting stagnira dolazi se do rezultata da smanjenje kreditnog rejtinga jedne države ima utjecaj i na druge države u njenom okruženju. Bach⁷⁰ navodi primjer Europske unije 2010. godine kada su rejting agencije smanjile kreditni rejting Irskoj, Španjolskoj, Grčkoj i Portugalu. Smanjenje rejtinga je utjecalo na sve zemlje u eurozoni zbog njihove povezanosti, pa problemi u jednoj državi preslikavaju se i na druge.⁷¹

Tablica 3 Kreditni rejting zemalja članica EU i kandidata za članstvo

Zemlja	Agencija/ Rejting dugoročnog zaduživanja u stranoj valuti		
	Fitch Ratings	Moody's	Standars & Poor's
Francuska	AA	Aa2	AA
Italija	BBB-	Baa3	BBB
Grčka	BB	B1	BB-
Španjolska	A-	Baa1	A
Hrvatska	BBB-	Ba2	BBB-
Turska	BB-	B1	B+
Velika Britanija	AA-	Aa2	AA

Izvor: HNB, 2020.

U tablici su prikazane ocjene kreditnog rejtinga država članica Europske unije za 2020. godinu. Očekivano, visoko razvijena gospodarstva imaju najvišu kreditnu kvalitetu, a trećina zemalja članica ima adekvatnu kreditnu kvalitetu.

⁷⁰ Bach, S. (2014). 'Financijska kriza i kreditni rejtingi država', *Međunarodne studije*, 14(3/4), str. 10-28. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/143344> (Datum pristupa: 04.07.2020.)

⁷¹ Državne vlade traže procjenu kreditnog rejtinga kako bi im bio omogućen pristup tržištu kapitala. Kreditni rejting se najviše mijenjao u Europskoj uniji 2011. godine za vrijeme financijske krize. Tokom navedene krize rejtingi i rizici pojedinih država Europske unije nisu bili zadovoljavajući što je dovelo do produbljenja krize.⁷¹ U vrijeme financijske krize kreditne agencije mogu smanjiti rejting pojedinim državama zbog straha od produbljenja krize. Većina ekonomista smatra da kreditne agencije tim postupkom mogu pogoršati financijsku krizu, koju nisu uspjele predvidjeti. S druge strane financijsku krizu nije lako predvidjeti, skoro je pa nemoguće. Bajo, A., & Penava, J. (2012). Kreditne rejting agencije i kreditni rejting države. *Riznica, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb* (Datum pristupa: 4.7.2020.)

Prema dostupnim podacima može se zaključiti da financijska, ali i sigurnosna kriza može dovesti do pada kreditnog rejtinga određenih zemalja, također, na stabilnije i jače zemlje neće imati neki značajan utjecaj, jače će se manifestirati na nerazvijene ili zemlje u razvoju. Hoće li i kako utjecati ovisi o stabilnosti gospodarskih kretanja, BDP-u u najvećem dijelu, sposobnosti i točnosti ispunjavanja obaveza.

3.2.3. Turistička kretanja

„Turizam kao gospodarska i socijalna, te kulturna djelatnost jedna je od najznačajnijih djelatnosti suvremenog društva i gospodarskog razvoja u svjetskim razmjerima, a osobito je postao značajan u zemljama Europe. Europski turizam ima dugu tradiciju, razvija se više od dvije stotine godina.“⁷² Uobičajeni pokazatelji turističke aktivnosti su ukupan broj dolazaka stranih turisti, kapacitet popunjenosti kreveta i broj noćenja u hotelima ili drugim smještajnim jedinicama. Najčešći pokazatelj turističke aktivnosti je broj dolazaka stranih turista, jer se uzima u obzir da neće svi turisti ostvariti noćenja.⁷³ Kako je turizam socijalna, kulturna i gospodarska djelatnost tako su trendovi u turizmu pratili tempo i razvoj navedenih grana. „Krizе u gospodarstvu i politici pojedinih država odrazile su se i na krize u turizmu.“⁷⁴ Kao najosjetljivija grana gospodarstva turizam je često bio meta terorista, jer napadom na turistički poznato mjesto izaziva se strah javnosti i eksponiranost u medijskom prostoru što stvara gubitke i štetu turističkom području. Ako se sigurnost i stabilnost nekog područja naruše terorizmom turisti kao mjesto za odmor biraju drugu destinaciju jer su izgubili povjerenje u destinaciju koja je napadnuta. U mnogim zemljama, pogotovo zemljama u razvoju, turizam predstavlja najvažniju granu gospodarstva pa njegov nagli pad može utjecati na rast gospodarstva. Provedeno je više istraživanja o povezanosti terorizma i turizma. Prema Vukoviću, istražujući utjecaj turizma i terorizma Enders i Sandler⁷⁵, proučavali su Španjolsku u razdoblju 1970.-1991., utvrdili su značajan negativan utjecaj terorizma na turizam. Također su utvrdili negativan

⁷² Kožić, I. (2013). Kolika je sezonalnost turizma u Hrvatskoj?. *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, 26(2), 470-479.

⁷³ ibid

⁷⁴ Vuković, I. (2006). 'Suvremeni trendovi u razvoju turizma u europskoj uniji i implikacije na hrvatsku', *Tourism and hospitality management*, 12(1), str. 35-55. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/61770> (Datum pristupa: 24.06.2020.)

⁷⁵ ibid

utjecaj proučavajući ovaj put Grčku, Italiju i Austriju. Istraživanje je pokazalo da je negativan utjecaj najprimjetniji u Italiji i Grčkoj bio tri mjeseca nakon terorističkog čina, a u Austriji sedam mjeseci nakon ugroze.⁷⁶ Mintas navodi istraživanja autora Drakos i Kutan koji istražujući osjetljivost turizma u Turskoj, Grčkoj i Izraelu, dolaze do zaključka o gubitku tržišnog udjela od 9% za Grčku, 5% za Tursku te 1% za Izrael. U navedenom istraživanju primijećen je efekt prelijevanja, što znači da gubitak tržišnog udjela za jednu državu znači rast udjela za drugu. Sličan tome, zabilježen je još jedan efekt, efekt supstitucije, dok jedne turističke destinacije bilježe pad, druge slične destinacije profitiraju. Fleischer i Buccola, prema Mintasu, dokazali su gubitak prihoda od turizma zbog terorizma mjereno padom broja noćenja.⁷⁷

Kao primjer, može se navesti posljedice na turističku sezonu na Baliju nakon terorističkog čina 2002. godine. U odnosu na 2001. i 2002., u svibnju 2003. godine međunarodnim je letovima na Bali pristiglo upola manje putnika, a hoteli koji su prethodnih godina na vrhuncu turističke sezone bili popunjeni približno 80%, sezonu nakon napada bilježili su svega 40% popunjenosti.⁷⁸ Glavina i Šimić navode i primjer posljedica na turizam nakon napada u Parizu koji im je donio nagli pad prometa s kojim su se najteže nosili mali ugostiteljski objekti smješteni pored najpoznatijih turističkih atrakcija koji su kako bi olakšali novonastalu situaciju pokrenuli su zajedničku kampanju, nudili su hranu i piće po promotivnim cijenama.⁷⁹

⁷⁶ ibid

⁷⁷ Mintas, I. (2018). 'Terorizam kao prijetnja gospodarskom rastu – mit ili stvarnost?', *Polemos*, XXI(42), str. 93-125. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218936> (Datum pristupa: 04.07.2020.)

⁷⁸ Kaučić, L. (2016). 'Terorizam kao ugroza svjetskom turizmu - izabrani primjeri', Diplomski rad, Sveučilište Sjever, citirano: 04.07.2020., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:122:569080> (Datum pristupa: 4.7.2020.)

⁷⁹ Glavina, M., & Šimić Banović, R. (2017). Terorizam: Kontekst, financiranje i ekonomske posljedice. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 51(102), 41-65. (Datum pristupa: 21.04.2020.)

4. Rezultati i rasprava

Na osnovu dostupnih podataka iz analiziranih radova pokazat će se kako se sagledava povezanost nacionalne sigurnosti i BDP-a, pokazatelja turističke aktivnosti zemlje i kreditnog rejtinga države. Navedeni pokazatelji su odabrani nakon proučavanja zemalja pogođenih terorizmom i na osnovu dostupne literature. Sve države koje će biti navedene imaju razvijen turizam.

4.1. Utjecaj terorizma na BDP

Postojanje negativnog utjecaja terorizma na BDP vidljivo je kod više studija, iako učinak nije uvijek dovoljno snažan da poremeti gospodarstvo. Također, postoje studije koje nisu utvrdile postojanje negativnog učinka na BDP. Glavina i Šimić Banović navode istraživanje Vorsina i dr. koji nisu utvrdili značajnu statističku vezu između BDP-a i terorizma, i Tavaresa koji navodi na nema poveznice između dvije navedene varijable nakon kontrole indikatora gospodarskog rasta.⁸⁰ Također, Glavina i Šimić Banović prenose istraživanje Gries, Krieger i Meierrieks koji su promatrali sedam europskih gospodarstava (Francusku, Njemačku, Grčku, Italiju, Portugal, Španjolsku, UK) zbog kontinuiranog rasta BDP-a oko 2-4% godišnje, a na području navedenih zemalja dogodilo se 97% napada u Europi. Glavina i Šimić Banović pozivaju se na Griesa i druge koji uočavaju da je povezanost ove dvije varijable dokazana samo u slučaju Portugala, tako da Gries i drugi zaključuju da terorizam nema značajniji utjecaj na gospodarsko snažnije zemlje koje su sposobne apsorbirati napade bez značajnog utjecaja na gospodarski rast.⁸¹

⁸⁰ ibid

⁸¹ ibid

Tablica 4 Stopa rasta BDP-a

Stopa realnog rasta BDP-a													
Postotak promjene u odnosu na prošlu godinu													
geo\time	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
EU (27 država - 2020)	0,6	-4,3	2,2	1,8	-0,7	-0,1	1,6	2,3	2,1	2,7	2,1	1,5	
EU (28 država)	0,5	-4,3	2,2	1,8	-0,4	0,3	1,7	2,3	2	2,6	2	1,5	
Grčka	-0,3	-4,3	-5,5	-9,1	-7,3	-3,2	0,7	-0,4	-0,2	1,5	1,9	1,9	
Španjolska	0,9	-3,8	0,2	-0,8	-3	-1,4	1,4	3,8	3	2,9	2,4	2	
Francuska	0,3	-2,9	1,9	2,2	0,3	0,6	1	1,1	1,1	2,3	1,7	1,3	
Hrvatska	1,8	-7,4	-1,5	-0,3	-2,2	-0,5	-0,1	2,4	3,5	3,1	2,7	2,9	
Italija	-1	-5,3	1,7	0,7	-3	-1,8	0	0,8	1,3	1,7	0,8	0,3	
Velika Britanija	-0,3	-4,2	1,9	1,5	1,5	2,1	2,6	2,4	1,9	1,9	1,3	1,4	
Turska	0,8	-4,7	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2	7,5	2,8	:	

Izvor: Eurostat

Tablica 5 BDP po glavi stanovnika

Realni BDP po glavi stanovnika													
geo\time	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Grčka	22560	21530	20320	18500	17240	16800	17040	17080	17110	17410	17780	18150	
Španjolska	24200	23100	23040	22770	22080	21840	22210	23080	23760	24410	24880	25170	
Francuska	31310	30250	30690	31210	31160	31170	31320	31540	31770	32370	32830	33360	
Hrvatska	11470	10630	10500	10500	10300	10280	10310	10630	11100	11560	11990	12480	
Italija	28230	26590	26930	27020	26090	25480	25420	25640	26020	26490	26740	26860	
Velika Britanija	30940	29420	29750	29960	30200	30660	31220	31700	32050	32460	32700	32960	
Turska	7910	7430	7940	8700	9000	9640	10000	10470	10660	11310	11470	:	

Izvor: Eurostat

Prikazane tablice predstavljaju stopu rasta realnog BDP-a i BDP po glavi stanovnika u razdoblju od 2008. do 2019. godine europskih turističkih država koje su bile ili su još uvijek zahvaćene nekim oblikom ugroze nacionalne sigurnosti kao što su teroristički napadi, migrantske krize, prosvjedi (Španjolska, Francuska, Turska, Velika Britanija) i zemalja koje nisu bile direktno ugrožene (Hrvatska, Italija, Grčka). Na osnovu prikazanih podataka vidljivo je stagniranje BDP-a Francuske nakon napada 2015., te pad BDP-a njezinih susjednih država Velike Britanije i Španjolske, na osnovu čega se može zaključiti da terorizam u određenoj zemlji ima utjecaj i na susjedne države. Naravno, to je samo pretpostavka, navedene promjene su se mogle dogoditi iz drugih razloga uzme li se u obzir i mišljenja autora iz prethodnog ulomka da terorizam nema veliki utjecaj na BDP jačih gospodarstava.

4.2. Utjecaj terorizma na turistička kretanja

Miočević i Jurić pozivaju se na Asongo i Liu i Pratt koji navode kako najnovija istraživanja ukazuju da ne postoji linearna veza između terorizma i turističkih dolazaka, posebno promatra li se povezanost dugoročno, što znači da kratkoročno turisti različito percipiraju mogućnost neželjenog događaja te prema tome donose odluke o putovanjima i destinacijama.⁸² U nastavku je prikazan tablica koja prikazuje postotak popunjenosti kreveta, koji je jedan od pokazatelja rasta/pada turističke potražnje, u nekoliko europskih zemalja u razdoblju 2012. - 2018. godine.

Tablica 6 Neto popunjenost kreveta i spavaćih soba u hotelima i sličnom smještaju u postotcima

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Hrvatska	53,1	53,2	52,7	53,5	56,5	59,5	59,5
Francuska	48,3	47,4	46,5	47	46,3	/	/
Španjolska	53	54,1	55,7	58,08	61,34	62,62	61,69
Italija	40,9	40,5	40,6	42,5	43,7	46,1	48,3
Velika Britanija	48,1	50	/	50,8	51,6	/	/
Turska	/	52,6	51,83	51,18	41,49	/	/
Grčka	43,2	45,2	47,3	49,1	50,1	52,8	53,6

Izvor: Eurostat

Može se zaključiti da nesigurnost u državi donosi pad popunjenosti smještajnih kapaciteta, tj. pad turističke potražnje što je vidljivo na primjeru Francuske (teroristički napad 2015. godine) gdje se popunjenost kreveta smanjila u godini nakon napada za 0,7% što nije veliki postotak ali može se reći da postoji povezanost. Također, uočljiv je rast stope popunjenosti kreveta u drugim turističkim zemljama. Povezanost turizma i terorizma ili neke druge vrste ugroze ne promatra se samo u broju otkazanih rezervacija, već rađa strah i stvara sliku nesigurne destinacije za

⁸² Miočević, D., i Juric, M. (2020). 'Sigurnost, terorističke ugroze i namjera putovanja turista', *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 18(1), str. 59-76. <https://doi.org/10.22598/zefzg.2020.1.59>

turiste, te na taj način utječe na posjećenost destinacije, turističku potrošnju i dovodi do promjene turističkih kretanja.⁸³⁸⁴

Tablica 7 Udio turizma u BDP-u odabranih zemalja

Hrvatska	25%
Francuska	8,5%
Turska	11,3%
Španjolska	14,3%
Italija	11%
Velika Britanija	9%
Grčka	8%

Izvor WTTC, 2020.

Visoki udjeli prihoda od turizma u BDP-u ukazuju na visoku osjetljivost i ovisnost gospodarstva o ovoj djelatnosti, a istovremeno pokazuje nerazvijenost ostalih grana gospodarstva. U ovakvom gospodarstvu najveći rizik predstavlja opasnost od neželjenih događaja koji kroz turizam mogu utjecati na BDP države, ovisno o udjelu turizma u BDP-u.

Vuković i Mintas pozivaju se na nekoliko autora kao što su Enders i Sandler, Drakos i Kutan, Fleischer i Buccola koji su došli do zaključka da terorizam ima negativan utjecaj na turizam koji se kod nekih manifestira odmah, a kod nekih u razdoblju od nekoliko mjeseci i učinak je većinom kratkoročan.⁸⁵⁸⁶

⁸³ Ćuković, N. (2017). *Terorizam kao prijetnja turizmu Europske unije* (Doctoral dissertation, University of Rijeka. Faculty of Tourism and Hospitality Management.) (Datum pristupa: 24.06.2020.)

⁸⁴ Vukić, N. (2019). *Terorizam kao prijetnja globalnom turizmu* (Doctoral dissertation, University of Rijeka. Faculty of Tourism and Hospitality Management.) (Datum pristupa: 24.06.2020.)

⁸⁵ Vuković, I. (2006). 'Suvremeni trendovi u razvoju turizma u europskoj uniji i implikacije na hrvatsku', *Tourism and hospitality management*, 12(1), str. 35-55. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/61770> (Datum pristupa: 24.06.2020.)

⁸⁶ Mintas, I. (2018). 'Terorizam kao prijetnja gospodarskom rastu – mit ili stvarnost?', *Polemos*, XXI(42), str. 93-125. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218936> (Datum pristupa: 04.07.2020.)

4.3. Utjecaj terorizma na kreditni rejting države

Pregledom kriterija na osnovu kojih se donose ocijene kreditnog rejtinga postavlja se pitanje: Koliko su jasni kriteriji na kojima počivaju suverene ocjene? Štoviše, koliki utjecaj imaju ocjene na troškove zaduživanja državnih obveznika? Tri faktora, rast BDP-a, fiskalna ravnoteža i vanjska bilanca, nemaju jasan odnos prema ocjenama. Niža inflacija i niži vanjski dug usko su povezani s višim ocjenama.⁸⁷ Za očekivati je da će povećanje vanjskog duga dovesti do smanjenja rejtinga, dok veće devizne rezerve rezultiraju povećanjem ocjena rejting agencija. Također, vlade država s manje percipiranom korupcijom vjerojatno će dobiti bolju ocjenu. Ključnim čimbenikom kod određivanja rejtinga smatra se i stabilnost države. Potencijalni rizik u nekoj državi također se uzima u obzir pri procjeni rejtinga, primjerice države kojima prijete neka vrsta opasnosti (unutarnji nemiri, terorizam, ratovi) dobit će manju ocjenu.⁸⁸

Utjecaj terorizma na kreditni rejting u analiziranoj literaturi nije direktno objašnjen. Pošto se jednim od ključnih čimbenika pri određivanju rejtinga smatraju stabilnost države i BDP može se zaključiti da vjerojatno postoji utjecaj terorizma i na kreditni rejting zbog povezanosti među varijablama. Zbog složenosti određivanja kreditnog rejtinga, utvrđivanje utjecaja terorizma na kreditni rejting zahtjeva veću posvećenost istraživača te nadilazi okvire završnog rada.

⁸⁷ Cantor, Richard Martin i Packer, Frank, odrednice i utjecaj suverenih kreditnih rejtinga (listopad 1996). Pregled ekonomske politike, Vol. 2, Br. 2, listopad 1996 Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1028774>

⁸⁸ Bach, S. (2014). 'Financijska kriza i kreditni rejtingi država', *Međunarodne studije*, 14(3/4), str. 10-28. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/143344> (Datum pristupa: 08.07.2020.)

5. Zaključak

Pregledani i analizirani podaci o tome kako se mjeri utjecaj nacionalne sigurnosti na gospodarska kretanja, uzimajući u obzir kreditni rejting, BDP i turistička kretanja ukazuju na različit utjecaj na svaki od odabranih parametara uz određene uvijete. Mnogi autori zaključuju da terorizam ima negativan učinak na gospodarstvo, posebno na najosjetljivije sektore kao što su turizam i investicije. No, u nekim slučajevima nije moguće dokazati negativan učinak, postoji utjecaj ali je on statistički beznačajan, pogotovo kod razvijenih zemalja.

Nestabilnost u državi u obliku terorizma izravno utječe na turističku potražnju na način da turisti destinaciju koju smatraju rizičnom mijenjaju za drugu koja se u datom trenutku čini stabilna, bez rizika, ali samo kratkoročno, što se mjeri padom dolaska i noćenja stranih turista. Kod zemalja kojima turizam kao grana gospodarstva zauzima visok postotak u BDP-u smanjenje turističke potražnje dovodi i do pada BDP-a per capita. Može se reći da je mjerenje negativnih učinaka izraženije ako se promatraju samo neke gospodarske grane, npr. turizam. Za utjecaj terorizma na kreditni rejting države u analiziranoj literaturi nema direktnog objašnjenja. Pad BDP-a zbog turizma može se negativno manifestirati na kreditni rejting države. Prema istraživanju mnogi autori zaključuju da terorizam ima negativan utjecaj na gospodarstvo uzimajući kao mjerilo varijable: turizam, BDP i kreditni rejting. Također može se zaključiti da su negativni učinci većinom kratkoročni i prolazni, tj. posljedice mogu biti kratkoročno slabljenje turističke potražnje ili BDP-a, ali nema većih učinaka na gospodarstvo u cjelini. Također, promatrajući dana mjerila, terorizam ima najveći negativan učinak na turističku potražnju.

Zaključuje se da su turizam, BDP i kreditni rejting međusobno povezani. Ako terorizam ima negativan utjecaj na turistička kretanja to će se negativno odraziti i na BDP države ako država ima veći udio prihoda od turizma u BDP-u, pa se navedeni učinci mogu negativno manifestirati i na kreditni rejting države.

Literatura

1. Andrijević, B. (1997). Terorizam kao globalni problem svih turističkih razvijenih područja/terrorism as a global problem of all regions with developed tourism. *Acta turistica*, 109-135.
2. Bach, S. (2014). 'Financijska kriza i kreditni rejtingi država', *Međunarodne studije*, 14(3/4), str. 10-28. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/143344>
3. Bajo, A., & Penava, J. (2012). Kreditne rejting agencije i kreditni rejting države. *Riznica, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb*
4. Bilandžić, M. (2008). 'AL QA'IDA: NASTANAK, STRUKTURA I STRATEGIJA', *Polemos*, XI(21), str. 33-47. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/38252> (Datum pristupa: 08.09.2020.)
5. Bilandžić, M. (2013). 'Terorizam i restrukturiranje društvene moći', *Polemos*, XVI(32), str. 31-49. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/118731>
6. Bilandžić, M., i Mikulić, I. (2007). 'Business intelligence i nacionalna sigurnost', *Polemos*, X(19), str. 27-43. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/41751>
7. Brnas, D. (2015). 'Politička i ekonomska okruženja kao kriminogeni potencijal za razvijanje organiziranog kriminala', *JAHR*, 6(12), str. 353-366. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/153744>
8. Buva, M. (2017). 'Izještavanje o terorizmu na dnevno-informativnim portalima u Hrvatskoj: slučaj terorističkih napada u Parizu i Bruxellesu', Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, citirano: 06.07.2020., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:868653>
9. Cantor, Richard Martin i Packer, Frank, odrednice i utjecaj suverenih kreditnih rejtinga (listopad 1996). Pregled ekonomske politike, Vol. 2, Br. 2, listopad 1996 Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1028774>
10. Čuković, N. (2017). *Terorizam kao prijetnja turizmu Europske unije* (Doctoral dissertation, University of Rijeka. Faculty of Tourism and Hospitality Management.)
11. Gaibulloev, K., & Sandler, T. (2008). Growth consequences of terrorism in Western Europe. *Kyklos*, 61(3), 411-424
12. Glavina, M., & Šimić Banović, R. (2017). Terorizam: Kontekst, financiranje i ekonomske posljedice. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 51(102), 41-65
13. Grubić, A. (2014). 'Nacionalna sigurnost iz perspektive geoekonomije: slučaj Republike Hrvatske', *Međunarodne studije*, 14(1), str. 65-84. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/143079>
14. Kaučić, L. (2016). 'Terorizam kao ugroza svjetskom turizmu - izabrani primjeri', Diplomski rad, Sveučilište Sjever, citirano: 04.07.2020., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:122:569080>
15. Kožić, I. (2013). Kolika je sezonalnost turizma u Hrvatskoj?. *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, 26(2), 470-479.

16. Lacković, D. (2000). 'Poteškoće u definiranju pojma nacionalne sigurnosti', *Polemos*, III(6), str. 197-206. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/202698>
17. Leško, L. (2018). 'Teroristički napadi na sportske objekte od 1970-ih do 2017. godine: od selektivne do masovne destrukcije', *Polemos*, XXI(42), str. 127-162. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218937> (Datum pristupa: 08.07.2020.)
18. Majstorović, A. (2016). 'Između normativnog i empirijskog: nacionalna sigurnost i suverenitet', *Polemos*, XIX(37), str. 159-176. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/169695>
19. Marić, S. (2012). 'Terorizam kao globalni problem', *MediAnali*, 6(11), str. 87-102. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/109161>
20. Marković, S. (2009). Terorizam i druga krizna stanja suvremenog društva i njihov utjecaj na ograničavanje ljudskih prava i demokraciju. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16(1), 215-230.
21. Mikulić, D. (2019). 'Metodološke osnove za dekompoziciju bruto domaćeg proizvoda na sastavnice finalne potražnje i primjena na hrvatsko gospodarstvo', *Ekonomski pregled*, 70(3), str. 451-476. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/219916>
22. Mintas, I. (2018). 'Terorizam kao prijetnja gospodarskom rastu – mit ili stvarnost?', *Polemos*, XXI(42), str. 93-125. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/218936>
23. Miočević, D., i Juric, M. (2020). 'Sigurnost, terorističke ugroze i namjera putovanja turista', *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 18(1), str. 59-76. <https://doi.org/10.22598/zefzg.2020.1.59>
24. Musladin, M. (2012). 'Utjecaj društvenih mreža na nacionalnu sigurnost', *MediAnali*, 6(11), str. 67-85. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/109160>
25. Pavković, A., i Vedriš, D. (2011). 'Redefiniranje uloge agencija za kreditni rejting u suvremenom financijskom sustavu', *Ekonomski misao i praksa*, (1), str. 225-250. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/69719>
26. Petković, K. (2004). 'Kako objasniti vanjsku politiku Sjedinjenih Američkih Država? Različiti pristupi u objašnjavanju američke uloge u svijetu', *Politička misao*, 41(4), str. 122-145. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/21830>
27. Primorac, I. (2002). 'Državni terorizam i protuterorizam', *Politička misao*, 39(3), str. 60-74. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/23675>
28. Strelec, D. (2019). 'Sigurnost i turizam u Hrvatskoj', *Forum za sigurnosne studije*, 3(3), str. 93-115. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/236099>
29. Vukić, N. (2019). *Terorizam kao prijetnja globalnom turizmu* (Doctoral dissertation, University of Rijeka. Faculty of Tourism and Hospitality Management.)
30. Vuković, I. (2006). 'Suvremeni trendovi u razvoju turizma u europskoj uniji i implikacije na hrvatsku', *Tourism and hospitality management*, 12(1), str. 35-55. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/61770>
31. Fitch Ratings, dostupno na: <https://www.fitchratings.com/>

32. Hrvatska Narodna Banka dostupno na: <https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/medunarodni-odnosi/kreditni-rejting>
33. Standard & Poor's, dostupno na: https://www.standardandpoors.com/en_US/web/guest/home
34. World Travel & Tourism Council za 2019. godinu, 2020.
35. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, preuzeto sa: <http://www.mvep.hr/print.aspx?Id=2432&itemid=29>
36. Upisom ključnih riječi „teroristički napad Egipat“ preuzeto sa: <https://www.hina.hr/>
37. Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, ožujak 2017. dostupno na: <https://www.hgk.hr/documents/kretanje-bdp-a-u-hrvatskoj-izvori-rasta-i-posljedice5addcdb7bc19c.pdf>

Tablice:

Tablica 1 Ključni čimbenici u procjeni kreditnog rejtinga vlada.....	17
Tablica 2 Kategorije ocjena agencija	18
Tablica 3 Kreditni rejting zemalja članica EU i kandidata za članstvo.....	19
Tablica 4 Stopa rasta BDP-a	23
Tablica 5 BDP po glavi stanovnika.....	23
Tablica 6 Neto popunjenost kreveta i spavaćih soba u hotelima i sličnom smještaju u postotcima	24
Tablica 7 Udio turizma u BDP-u odabranih zemalja	25

Summary: The Influence of National Security on the Economic Developments

In recent decades, global events related to terrorist attacks have had a strong impact on all areas of human life from social, economic, political, educational and tourism. The aim of this paper is to show how terrorism affects the economy, to show what and how much terrorism has an impact on the country's GDP, its credit rating and tourism, how the effect is measured and what variables are used to prove interconnection between terrorism and tourism. The methods used for the final paper are the method of analysis, classification, compilation and the method of proof. Applying the above methods to make the final paper it can be assumed that terrorism has an impact on selected economic factors. However, it does not have the same impact on all factors, which means that the impact of terrorism on tourism is the most pronounced, while it has a smaller impact on other economic factors.

Keywords: national security, terrorism, economy, gross domestic product, credit rating, tourist trends